

Allemansrätt – en rätt med skyldigheter

Jurist Helena Ålgars
Svenska Lantbruksproducenternas Centralförbund (SLC)

Allemansrätten bygger på en uråldrig sedvana i jordbrukarsamhället. Den har historiskt sett utgjort en rätt att färdas över markerna från ett ställe till ett annat och en rätt för den obesuttna befolkningen att tillgodogöra sig naturens produkter för sitt uppehälle. I modern tid har allemansrätten mera utvecklats till en rätt som främst betjänar befolkningens behov av rekreation och friluftsliv. Allemansrätten anses idag vara en naturlig del av vårt friluftsliv och den gäller både på mark- och vattenområden.

Det finns ingen direkt lagstiftning om allemansrätten i Finland och därför finns heller ingen enhetlig definition av vad begreppet allemansrätt innefattar. På spridda ställen i lagstiftningen finns bestämmelser som tangerar allemansrätten (strafflagen, vattenlagen, lagen om fiske etc.). Eftersom allemansrätten bygger på ett utnyttjande av annans egendom som åtnjuter grundlagsskydd, bör allemansrättens omfattning tolkas snävt och kan inte anses omfatta organiserad och kommersiell verksamhet på annans mark utan innehavarens tillstånd eller myndighets beslut.

Vissa etablerade kriterier finns för allemansrätten. Till dem hör att utnyttjandet av annans mark- eller vattenområde ska vara tillfälligt och inte orsaka skada. Allemansrätten får inte heller utnyttjas på andras gårdspla-

Svamp får plockas på ställen där man annars också får röra sig fritt.

ner, trädgårdar eller andra områden som tagits i särskilt bruk. I allmänhet anses det att till allemansrätten hör att man sporadiskt får röra sig på annans mark till fots, med skidor eller med cykel på ett sådant sätt att man inte orsakar skada. Tillfällig ritt som inte orsakar skada anses av många också vara tillåten. Man får däremot

inte röra sig fritt på annans gårdsplan, planteringar eller åkrar. Det är också tillåtet att färdas på vattnen, simma och tvätta sig i dem och röra sig på isarna.

Till allemansrätten hör också att man får plocka svamp, vilda bär och blommor på sådana ställen där man i övrigt får röra sig fritt.

Det anses också tillåtet att man får slå läger på tillräckligt avstånd från bebyggelsen. Eftersom allemansrätten har sin grund i behovet att färdas från en plats till en annan kan man inte tolka rätten att slå läger så att den innefattar rätt att slå läger för längre tid än vad som är nödvändigt för att fortsätta färden (ca 1-2 nätter). Vill man stanna en längre tid bör man fråga lov av markägaren. Att göra upp eld på annans mark är förbjudet, om det inte finns ett tvingande behov vid t.ex. en nödsituation.

Terrängtrafik, såsom körning med snöskoter, kräver däremot markägarens tillstånd. Saknas tillstånd får man köra med snöskoter endast längs anlagda snöskoterleder och på isarna.

Jakträtten tillkommer markägaren. Jaktlagstiftningen innehåller närmare bestämmelser om licenser, bedrivande av jakt, jaktsätt, fredning av vilt och viltvård.

Gällande fiske så kan man meta och pilka utan att betala någon avgift, utom i lax- eller sikförande forsar eller strömdrag. Vill man bedriva så kallat spinnfiske måste man, om man är 18 år fylld, betala en årlig fiskevårdsavgift till staten och dessutom en länsvis spöfiskeavgift. Mera avancerat fiske, till exempel med nät och katsa, kräver dessutom vattenägarens tillstånd.

Om man vill slå läger för en längre tid behövs lov av markägaren.

Allemansrätten gäller i naturen och på vattnen

Till allemansrätten hör en rätt för alla att beträda annans mark, att där samla vissa naturprodukter samt att en kortare tid uppehålla sig på ägorna så att markägaren eller andra som bor på fastigheten inte försakas nämnvärd skada, men eller olägenhet. Allemansrätten är gratis så att markägaren, staten eller kommunen inte kan ta betalt för utnyttjandet av den.

På områden som har tagits i särskilt bruk, till exempel åkrar och gårdsplaner, är allemansrätten begränsad eller lyser helt med sin frånvaro. Allemansrätten gäller också på vattenområdena så att alla har rätt att med undvikande av onödig störning befara vattendrag eller färdas över is. Den som färdas i vattendrag, får också tillfälligt kasta ankare, om han inte nämnvärt försaka-

kar andra men eller störning. Däremot är det förbjudet att färdas över tydligt utmärkt fångstredskap utanför allmän farled.

Innehållet i allemansrätten beror delvis även på vilka förhållanden som råder på ort och ställe. Det är svårt att entydigt precisera vad allemansrätten egentligen omfattar. Ett sätt att söka efter gränser för allemansrätten är att se vad strafflagen beskriver som brottsligt beteende.

Om man tränger in sig på annans gårdsplan kan man straffas för hemfridsbrott och om man tränger in sig på det omgärdade området till en produktionsbyggnad kan man dömas för brott mot offentlig frid. Man kan dömas för besittningsintrång om man tar sin väg över annans gårdsplan, dock inte om gärningen medför endast ringa men. I strafflagen sägs också om allemansrätt att det inte är straffbart att

Enligt allmänt vedertagen kutym är det i alla fall tillåtet enligt allemansrätten att:

- röra sig till fots, cykla och åka skidor i naturen – utom på gårdsplaner eller över åkrar, ängar eller planteringar som kan ta skada
- tillfälligt vistas på marker där det är tillåtet att röra sig enligt ovan. Man kan till exempel tälta om man håller ett tillräckligt avstånd till andras bostäder
- plocka vilda bär och blommor samt svamp
- meta och pimpelfiska
- färdas på vattnen och isarna och att simma och tvätta sig i sjöar och vattendrag

Däremot är det inte tillåtet att:

- störa häckande fåglar eller deras ungar eller skada fågelbon
- skrämra renar eller vilt
- på annans mark fälla eller skada växande träd, inte heller ta torra eller kullfallna träd, ris, mossa eller liknande
- utan tvingande skäl göra upp öppen eld på annans mark
- störa hemfriden till exempel genom att slå läger alltför nära en bostad eller genom att föra oväsen, till exempel spela högljudd musik
- skräpa ner i naturen
- köra ett motorfordon i terrängen utan tillstånd av markägaren, inte heller fiska eller jaga utan vederbörliga tillstånd
- plocka fridlysta växter

samla in torra grenar, kottar eller nötter som har fallit till marken, plocka vilda bär, svampar och blommor eller, med undantag av lav och mossa, insamla andra sådana naturprodukter.

Allemansrätten i vissa särskilda situationer

Förbud att göra upp eld på annans mark

Att göra upp eld på annans mark kräver alltid markägarens tillstånd om det inte är fråga om en nödsituation. Även fastän markägaren har gett sitt tillstånd är det förbjudet att göra upp eld om förhållandena på grund av torka, vind eller av någon

annan orsak är sådana att risken för skogsbrand, gräsbrand eller annan eldsvåda är uppenbar.

Lägereldar och andra öppna eldar är förbjudna. Som öppen eld anses inte grillar som är isolerade från marken, eldstäder som är tillverkade av tegel eller stenmaterial och inte anordningar som motsvarar de föregående och från vilka elden inte kan komma åt att sprida sig via marken eller på grund av gnistor. Användningen av grillar av lätt konstruktion som placeras direkt på marken och som lätt faller av vinden och andra motsvarande eldstäder betraktas som sådan öppen eld som är förbjuden när brandrisken

är uppenbar. Fältkök som används med försiktighet torde inte betraktas som öppen eld. Det finns inga regler om att göra upp eld på vattenområden, varför man torde kunna anse att det är tillåtet att göra upp eld på isen förutsatt att det inte orsakar brandrisk.

Åkrar i odling

Åkrar är områden som har tagits i särskilt bruk och därför är allemansrätten på dem begränsad. Under växtperioden får man inte röra sig på åkrar utan markägarens lov. För en utomstående kan det vara svårt att bedöma om åkern nyligen har blivit sådd eller inte varför det är bäst att röra sig längs kanten av åkern. Ofta

anses det att man med stöd av allemansrätten fritt kan skida över åkrar på vintern, men här måste man konstatera att vintertida aktivitet på åkrarna ofta kan påverka sommarens odlingar varför försiktighet bör iaktas även då.

Trädesåkrar och skyddsremsor

Det är tveksamt om man kan anse att det är det utan vidare är tillåtet att promenera, cykla eller rida på trädesåkrar. När risken för orsakande av skada ökar, bör man alltid komma överens med markägaren om åkerns användning. Vallen på skyddsremsor bör hållas hel, varför till exempel ridning inte kan anses vara tillåten där eftersom hästarnas hovor kan söndra remsans växttäck.

Djurbeten

Betesmarker är områden som har tagits i särskilt bruk då djuren är där och därför gäller inte allemansrätten dessa områden. Betesmarker bör alltså inte beträdas utan godkännande av ägaren. Djuren är också vana med en viss person och främmande människor kan framkalla oväntade reaktioner hos dem. Hundar får naturligtvis inte heller släppas lösa på betesmark.

Skog

I strafflagen finns en av de fåtaliga skrivna reglerna om allemansrätt. Där sägs att det inte är straffbart att samla in torra grenar, kott-

Som öppen eld anses inte t.ex. eldstäder från vilka elden inte kan komma åt att sprida sig via marken eller på grund av gnistor.

tar eller nötter som har fallit till marken, plocka vilda bär, svampar och blommor eller, med undantag av lav och mossa, insamla andra sådana naturprodukter. Är det fråga om fridlysta växter får de givetvis inte plockas fritt, utan fridlysningsbestämmelserna ska iaktas.

Att ta tillvara andra produkter än dessa är inte tillåtet. Insamlande av lav och mos-

sa förutsätter alltid markägarens tillstånd. Kottar och nötter som sitter fast i träden och buskarna får inte plockas, däremot får man plocka dem om de har fallit ner på marken.

Huruvida det är tillåtet att plocka rönnbär och enbär med stöd av allemansrätten är oklart. Enligt strafflagens bestämmelser är det inte tillåtet att bryta grenar från

Med stöd av allemansrätten är det oklart om det är tillåtet att plocka t.ex. rönnbär eller enbär.

träd eller ta andra delar från träden. Om bären i träd är sådana traddelar som inte får insamlas eller vilda bär som får plockas kan diskuteras. Enbären är biologiskt sett kottar, fastän de benämns och upplevs som bär. Därför är det oklart om enbär får plockas med stöd av allemansrätten.

Att plocka blommor är alltså tillåtet i liten skala. Om man samlar mycket växter till exempel med hjälp av en skära kan det jämföras med grässlåtter som är straffbart om inte markägaren har gett sitt samtycke. Solrosor, snittblommor och andra kultiverade växter får givetvis inte plockas med stöd av allemansrätten.

Fredade områden

Det att ett område utgör ett naturskyddsområde eller att det hör till Natura 2000-nätverket utgör i sig inget hinder för att utöva de rättigheter som allemansrätten medger. Om bevarandet av områdets växtlighet eller djurliv så kräver, kan begränsningar att röra sig på naturskyddsområden utfärdas.

Gränserna för statens naturskyddsområden har i regel märkts ut i terrängen. Om begränsningar i allemansrätten gäller på området finns dessa i ordningsreglerna för området eller i de fredningsbestämmelser som har getts då naturskyddsområdet grundades.

På enskilda vägar kan man tillfälligt röra sig med stöd av allemansrätten.

I nationalparkerna som finns på statens områden kan man i allmänhet röra sig fritt inom ramen för den normala allemansrätten med undantag för de områden där det har utfärdats begränsningar. Det är på mindre än fyra procent av områdena där begränsningar har utfärdats.

Naturreservat kan inrättas på statens områden om området har betydelse för att den naturvetenskapliga utvecklingen ska säkras eller för vetenskaplig forskning eller undervisning. I naturreservaten är det inte tillåtet att röra sig annat än på särskilt anvisade vägar, stigar och områden om inte Forststyrelsen har gett tillstånd till det.

I fredningsbestämmelserna för privata naturskyddsom-

råden kan man begränsa allemansrätten, om skydd av växtligheten eller djurlivet så kräver. Begränsningar finns sällan på andra områden än fåglarnas häckningsområden.

När upprätthållandet av skogens biologiska mångfald, naturvärden eller någon annan skogsanvändning än sådan som hänför sig till virkesproduktion beaktas vid skötsel- eller skogsanvändningsåtgärder i större utsträckning än vad lagstiftningen ålägger markägaren eller när det gäller skyddet av vissa skogsbiotoper som är skyddade direkt med stöd av lagen kan skogsägaren beviljas miljöstöd för skogsbruket om merkostnaderna av skyddet är mer än ringa. Även inom programmet för skyddet av skogarna i södra

Finland (METSO) utnyttjas miljöstöd för skogsbruket. Skogsägaren gör då ett avtal med skogscentralen om hur ett visst skogsområde ska skötas. Avtalet påverkar inte i sig allemansrätten, men om på området finns t.ex. fridlysta växter gäller givetvis de normala begränsningarna i allemansrätten.

Gårdsplaner

Gårdsplaner är områden som har tagits i särskilt bruk och gårdsplaner skyddas dessutom av reglerna om hemfrid. Därför gäller inte allemansrätten på gårdsplaner. Det är alltså inte tillåtet att röra sig eller vistas på annans gårdsplan utan markägarens eller innehavarens samtycke. Att störa hemfriden är en straffbar handling men om störandet är kortvarigt och sker av godtagbar orsak är det inte fråga om en straffbar handling. Platser som skyddas av hemfriden är bostäder, fritidsbostäder och andra utrymmen som är avsedda för boende såsom tält och husvagnar. Hemfriden sträcker sig även till gårdar som utgör de boendes privata område och de byggnader som är fast förbundna med sådana gårdar.

Hur stor själva gårdsplanen kan vara definieras inte exakt någonstans utan storleken beror på hur stort område som utgör skött gårdsplan och som används som gårdsplan. Vad som anses som gårdsplan är också

beroende av byggnadernas läge, markägoförhållanden, inhägnader, vedertagna färdvägar och de lokala förhållandena. En utomstående måste också kunna sluta sig till att området utgör gårdsplan. Några tusen kvadratmeters bostadstomter kan utan vidare anses omfattas av hemfriden, medan gårdscentrum på ett lantbruk kan vara diffusare till sina gränser.

Allemansrätten på enskilda vägar

På enskilda vägar kan man tillfälligt röra sig med stöd av allemansrätten till fots, med cykel, på skidor och till häst förutsatt att det inte ökar vägens underhållskostnader.

Vägdelägarna eller väglaget kan allmänt förbjuda användning av vägen med motor- eller hästfordon för utomstående eller transport

av arbetsmaskiner förutsatt att inte staten eller kommunen understöder underhållet av vägen. Om statligt eller kommunalt understöd enligt lagen om enskilda vägar erhållits för byggande eller förbättring av vägen får vägens användning inte heller förbjudas under tio år efter att den sista bidragsposten har lyfts. Här kan ännu tilläggas att statens skogsförbättringsmedel inte utgör sådana bidrag som skulle hindra att en skogsbilväg stängs för utomstående trafik.

Att förbjuda verksamhet som faller inom ramen för allemansrätten är inte möjligt. Motordrivna fordon får också parkera utanför tätort i omedelbar närhet av en väg om detta är nödvändigt för att parkera tryggt och det inte medför oskälig olägenhet för områdets ägare eller innehavare.

Allemansrätten gäller inte på gårdsplaner. Man får inte vistas på annans gårdsplan utan markägarens eller innehavarens samtycke.

Terrängtrafik

Att köra, stanna eller parkera med motorfordon i terrängen är inte tillåtet utan markägarens tillstånd. Det här gäller snöskotrar, terränghjulingar och andra motordrivna fordon. Vissa undantag finns som närmast har att göra med olika tjänsteuppdrag och sjuktransporter och körningar som behövs för fiske, för service- och reparationsarbeten på maskiner som används inom yrkesmässigt skogsbruk då marken är snötäckt, körningar som är nödvändiga med tanke på svåra vägförhållanden och den stadigvarande bostadens läge. Motordriva fordon får också parkera i omedelbar närhet av en väg. Parkeeringen får inte hindra annan trafik och det är inte heller meningen att parkeringen skall vara långvarig. En möjlighet att begränsa parkeringen är att väghållaren med kommunens samtycke sätter ut ett trafikmärke.

På isarna är det däremot tillåtet att köra och körning med snöskoter på skogsväg är tillåten under den tid marken är snötäckt om väghållaren har stängt av vägen för andra motordrivna fordon än snöskotrar. Om alltså skogsvägen är stängd med bom, kätting eller skylt som förbjuder körning är körning med snöskoter tillåten på vägen då marken är snötäckt. Om man öppnar vägen vintertid för trafik är det däremot inte tillåtet att köra på den med snöskoter. På officiella snö-

Bild: futureimagebank.com

Bl.a. på officiella snöskoterleder är det tillåtet att köra snöskoter.

skoterleder är det tillåtet att köra snöskoter.

Hästar

Åsikterna om ridning överhuvudtaget hör till allemansrätten är inte riktigt entydiga. En del anser att ridning hör till allemansrätten så länge terrängen inte klart löper risk att skadas, medan andra anser att ridningen är ett gränsfall när det gäller

allemansrättens omfattning. De flesta torde anse att sporadisk ritt på annans mark, som inte orsakar skador, är förenligt med allemansrätten. Här bör man poängtera att till allemansrättens karaktär hör att man iakttar en viss försiktighet och fin känslighet och inte orsakar olägenheter då man rör sig på någon annans mark.

Bild: www.fotocakuten.se

Om ridningen blir regelbunden, ofta förekommande eller om det är fråga om organiserad verksamhet som orsakar skador eller andra störningar, bör markägarens samtycke inhämtas och eventuella skador ersättas. Allemansrätten kan inte anses omfatta idkande av affärsverksamhet på annans mark.

Organiserad affärsverksamhet leder också ofta till spår och skador i terrängen varför gränsen för vad som omfattas av allemansrätten även kommer emot i det avseendet. Markägaren och stallet kan komma överens om var hästarna får röra sig och om eventuella ersättningar. Då undviker man också onödiga konflikter.

Riksdagens trafikutskott (numera kommunikationsutskott) har behandlat ridning och trafik med hästfordon och deras förhållande till allemansrätten. Utskottet säger i sitt betänkande 24/2002 så här: "Enligt utredning till utskottet kan det obestridligen anses förenligt med allemansrätten att röra sig i terrängen till fots, med skidor eller på annat jämförbart sätt och att ägarens tillstånd följaktligen inte krävs för det. Däremot är åsikterna om ridning inte lika entydiga i den juridiska litteraturen. En del författare anser att ridning hör till allemansrätten så länge terrängen inte klart löper risk att skadas.

Bild: futureimagebank.com

Skidning på åker vintertid kan orsaka isbränna varför det är skäl att hålla sig till åkerkanten.

Det finns också de som inte är lika förbehållslösa och anser att ridning, i likhet med körning med släde vintertid, utgör ett gränsfall med avseende på allemansrättens räckvidd. Författarnas uppfattning har i detta fall varit att sedvanerätten eventuellt ger anledning att anse att det är tillåtet att rida i terrängen, åtminstone på tydligt utmärkta stigar och kärrvägar, utan att orsaka skada eller olägenhet."

Skidspår

Att tillfälligt skida på annans marker hör till allemansrätten. Märkas bör, att skidning på åker vintertid kan orsaka isbränna, varför det är skäl att hålla sig till kanten på åkern. För att anlägga ett skidspår för allmänt bruk behövs en överenskommelse

med markägaren eller en friluftsledsförättning.

Landande luftballonger

Enligt luftfartslagen är det tillåtet att tillfälligt landa med flyganordning, såsom varmluftsballong eller segelflygplan på vattenområde. För utnyttjande av andra områden krävs däremot alltid markägarens samtycke. Det är alltså inte tillåtet att landa med varmluftsballonger på andras ägor utan tillstånd. Noteras bör att det inte heller är tillåtet att köra med motorfordon genom terrängen utan markägarens tillstånd för borttransport av varmluftsballongen.

Mete, pilkfiske och spinnfiske

Fiskare som metar eller pilkar behöver inte betala

några avgifter och inte heller be vattenägaren om tillstånd att få fiska. De skall undvika olägenhet eller störning inom vattenområdet och allt som i onödan kan förorsaka ägaren eller innehavaren av en strand olägenhet eller störning. Det här betyder att man skall meta eller pilka tillräckligt långt från annans bebodda strand, brygga, badstrand, isväg eller något annan jämförligt område. Det är uttryckligt förbjudet att utan särskilt tillstånd fiska närmare än 50 meter från sådant för fångst utsatt fast redskap eller redskap som är försett med tydligt märke. 18-64 år gamla utövare av spinnfiske ska till staten betala en länsbaserad avgift. Spinnfiske får utan särskilt tillstånd bedrivas på vattenområden som ägs eller innehas av någon annan på samma villkor som mete och pilkfiske.

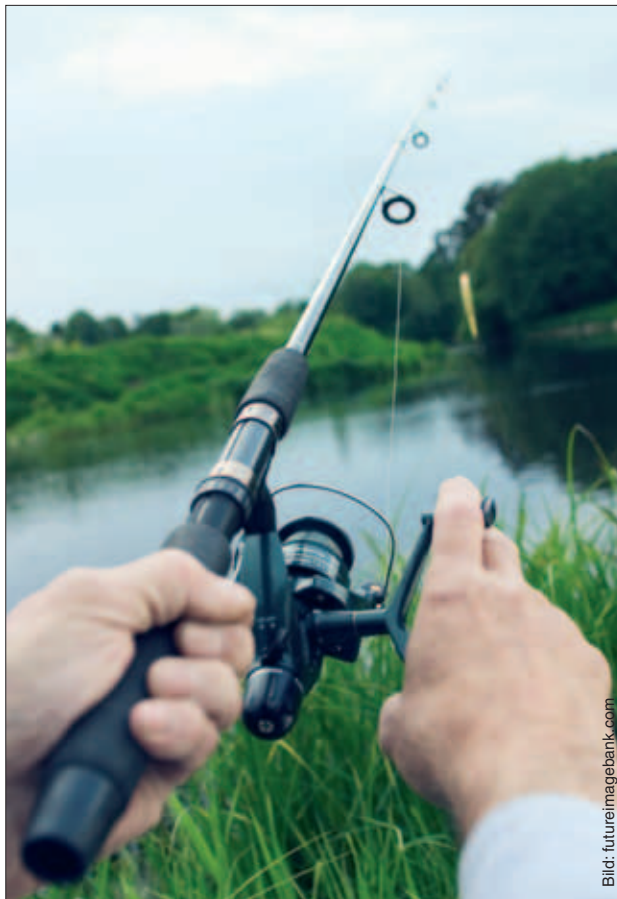
Kommersiellt utnyttjande av allemansrätten

Av sedvana har allemansrätten utgjort en rätt för enskilda personer att färdas över markerna från ett ställe till ett annat och en rätt för den obesuttna befolkningen att tillgodogöra sig naturens produkter för sitt uppehälle. I moderna tid har allemansrätten mera utvecklats till en rätt som främst tjänar befolkningens behov av rekreation och friluftsliv. Ett nytt fenomen är också att inom vissa områden utnyttja al-

lemansrätten kommersiellt och organiserat. Frågan kan tolkas på olika sätt och inget prejudikat finns som styrker någon viss tolkning, men eftersom vars och ens egendom är skyddad enligt grundlagen är det långsökt att anse att andras marker utan vidare får utnyttjas i förtjänstsyfte.

Straffrättsligt sett är det tillåtet att samla in torra grenar, kottar eller nötter som har

fallit till marken, plocka vilda bär, svampar och blommor eller, med undantag lav och mossor, samla in andra sådana naturprodukter (t.ex. vilda örter och kryddväxter) på någon annans mark. Situationen kan eventuellt tolkas så att denna form av allemansrätt skulle gå att utnyttja kommersiellt och organiserat såsom sker till exempel då utländsk arbetskraft kommer hit för att

Om man är 18 år fylld skall man för spinnfiske betala en årlig fiskevårdsavgift till staten samt en länsvis spöfiskeavgift.

plocka bär, men eftersom situationen är oklar är det bäst att överenskommelse med markägaren träffas om dylik verksamhet.

Vid andra typer av kommersiellt utnyttjande av allemansrätten och för olika anordnade tillställningar bör samtycke av markägaren inhämtas, redan eftersom risken för skador och olägenheter ökar.

Kumulation av olägenheter

I synnerhet i närheten av tätorter är trycket på att utnyttja privatägda marker inom allemansrätten stort och trots att de enskilda användarna inte var för sig orsakar olägenheter eller störningar leder den sammanlagda effekten ofta till att sådana uppstår. Det här kan till exempel inträffa vid en stor anhopning av fågelskådare eller GPS-orienterare som sysslar med geocaching. Hur den här typen av situationer ska hanteras finns inte reglerad någonstans, men markägaren måste kunna förbjuda tillträdet till ägorna eftersom risk för skador finns. Beträffande fåglar kan ännu nämnas att det inte hör till allemansrät-

ten att placera ut fågelholkar eller andra konstgjorda bon, utan markägarens samtycke måste inhämtas i fall man vill göra det.

Vad göra vid problem

Ofta kan en saklig diskussion med berörda parter lösa eventuella problem. Är det fråga om brottslig verksamhet kan man vända sig till polisen och göra en anmälan. Markägaren har inte rätt att själv att utnyttja tvångsmedel med undantag för de situationer som nämns i tvångsmedelslagen och som gäller situationer då någon som har begått vissa brott anträffas på bar

gärning eller flyende fot. Då får personen gripas av vem som helst, om fångelse kan följa på brottet eller om brottet är lindrig misshandel, snatteri, lindrig förskingring, lindrigt olovligt brukande, lindrig bruksstöld av motor drivet fortskaffningsmedel, lindrig skadegörelse eller lindrigt bedrägeri. Om förseelsen enbart består av att överskrida gränserna för allemansrätten får markägaren inte själv gripa till tvångsmedel, utan måste i första hand kontakta polisen.